

„Hosszasan álltam az ablaknál, arcom az üveghez nyomva, és akadt számos pillanat, amikor jól elképzeltem, mint riadna föl a zuhanásomra a hídpénzszedő.” Ez a mondat Franz Kafka 1912. szeptember 22. éjjelén és 23-án Max Brodhoz írt levelében azon a ponton bukkan fel, ahol a levélíró, úgymond, meggondolja magát. Önmaga eltörlésének vágya pusztán vágy marad, s szükség híján nem válik

döntéssé. A mondat valami lényegesre vet fényt Kafka jellemében. Ha nem ismernénk, azt gyaníthatnánk, az öngyilkosság szándéka csak színpadias túlzás volt, primadonnás eltökéltség, amely máris komikus kétséggé fajul – s ugyanezt vélhetjük Jaroslav Hašek esetéről is.

Mivel azonban Kafka nem játszott szerepet, pusztán a nyelv képtermítő erejét használta ki, máris továbbírja a helyzetet. Az ablakból kivetett testre felocsúdó hídpénzszedő olyan karkai geg, amelyről nem lehet eldönteni, hogy a tragikusan árnyékos, vagy a groteszk módon derűs oldala-e a Kafkoverzumnak. Épp annyira színpadiasan bizarr, mint *A per* zárójelenete az állítólagos segédszínészekkel. Ennél a mondatnál a levélben előtör az irodalom, a fikció felülkerekedik a valóságon, az életírás szempontjából pedig azt látjuk, ahogy Kafka itt már nem azt írja, ami van, hanem azt, ami lehetne. Kezdetét veszi a képzelet szárnyaslovát felnyergelő költő fikciós galoppja, vágója vagy poroszkalása. Ennél a mondatnál kerül a nyeregbe az író.

Manapság már nem is tudjuk, ki az a hídpénzszedő, s így a kontextusnak azt az istállóját is nehéz elképzelnünk, amelyben a képzelet szárnyaslovát abrakolják és csutakolják. A hídpénzt, avagy a hídvámot a járókelőktől begyűjtő egyenruhás hídpénzszedő vagy hídőr igazából vámos, hiszen mint azt a *Révai nagy lexikona* írja, „hídpénzt a hidakon való átkelésért, ill. áruknak, tárgyaknak a hidakon át való szállításáért szednek. Az e címen befolyt összegek rendszeresen a hidak építési és fenntartási költségeire fordítanak.” A hivatalát végző hídpénzszedő sajnos nem kapott a Kafkoverzumban szerepet, pedig beillene a kishivatalnokok és hivatalszolgák alakjai mellé.

Az ablakból kinéző Kafka valóban láthatta a Čechův most kolumnája aljába helyezett szűkös őrbódében a szunyókáló hídpénzszedőt, miközben a

Száz Pál 11

A HÍDPÉNZ: A ČECH, A KÁROLY, ÉS A LÉGIÓK HÍDJA

Részlet A prágai hidak

könyvéből

levelet fogalmazta. Ezek a mini négyszögletű vámházak, amelyek szinte elrejtőznek a díszoszlopok alatt, ma is láthatók. A legtöbbjük kihasználatlan, egyben pedig a rakparton veszteglő sétahajókra vehetnek jegyet a turisták.

12 Prágában abban az időben, amikor Kafka a levelet fogalmazta, minden hídon vámot kellett fizetni, kivéve a Károly hídon, ahol ez a kötelezettség 1815-ben megszűnt. A nyomorultak tehát a Károly hidat használták. A hídpénzszedő mint hivatal és funkció csak az első világbáború után, az ifjú köztársaság kezdetét követően szűnt meg, amikor 1925-ben eltörölték a hídvámot. Kafka ezt már nem élhette meg. A hídpénzről, amely a Károlyt kivéve egy krajcár volt, maradt egy bejegyzés a naplójában. Jó két hónappal a Brodhoz írt levél után, 1911. december 26-án ezt jegyezte fel: „A manapság könnyen régiesnek tekinthető dolgok jegyzéke: a kolduló nyomorékok a sétányon és a kirándulóhelyek útjain, az éjszaka megvilágítatlan légtér, a hídkrajcár.” (ford. Györfly Miklós) Vagyis Kafka ekkor már idejétmúlt dolognak tartotta a hídvámot.

A hídpénzszedők keserves munkát végeztek. Egész nap ácsingózni a krajcárt, unásig játszani az emberek többsége szemében a szükséges bosszúság szerepét, kiszúrni a trükközőket, a rakománnyal manipuláló ügyeskedő kereskedőket, akik nem akarnak vámot fizetni, rosszcsontokat hajkurászni, vagy éppen a flaszterbetyárok provokációit elviselni. Egy ilyen híddőr könnyen elszenderedhetett szolgálatában a hajnal felé vánszorgó idő közepette. Hát most a sok napi bosszúság után még arra riadjon fel megérdemelt szendergéséből, hogy a szemközti bérpalota negyedik emeletének ablakából valaki leteti magát a híd elé, szinte a lába elé. Még ilyen!

A befagyott Vltavában való halászatról szóló cikkében a *zuřivý reportér* (*haragos* riporter, s nem *száguldó*, ahogy meghonosodott), Egon Erwin Kisch mintegy mellesleg a következőt említi a hídvám végnapjaiban, a fiatal köztársaság aktuális kurzusa és pénzneme szerint: „mert a rendes srácok mindig átslisszolnak az elhaladó villamos előtt a hídpénzszedő orra előtt. A mi srácorunkban az efféle vállalkozás mindig kifizetődő volt, mert a megspórolt krajcárért nyáron egy bögre savanyúuborkalevet, télen pedig három sült gesztenyét lehetett kapni. Manapság már pusztá sporttá és a srácok becsületbeli ügyévé vált a dolog, mert azért a négy fillérért ma már semmit sem lehet kapni.”

Nos, a hídvámszedői méltóság felett is eljárt a kor, s tudva ezt, Egon Erwin Kisch külön cikkben emlékezett meg a hídpénzről. A *Krajcár a hídon* átban a hídpénzfizetést úgy említi, mint utcai életképek és városi anekdoták forrásvidékét – olyan történetekéit, amelyek e most letűnő hivatásból (ti. a hídpénzszedőiből) eredtek: „Egy koldusasszony kegyelemért könyörög a híd zsarnokához. Az apró dada zihálva emeli fel a gondjaira bízott ötéves porontyot. Az utcagyerek átsurran két elhaladó villamos között. Pepík felugrik

a villamosra a hídpénzszedő bódéja előtt, amely mögött le is ugrik róla. Mind-
ezt csupán azért, hogy megspórolják a híd-krajcárt. S a Palacky híd alatt a
smíchovi oldalon egyszer majd teljes rézlelőhelyre bukkannak: a régi krajcá-
rokra, amelyekkel a kétfilléres bevezetése után a hídpénzszedők trük-
közték (hídpénzszedőnek mellesleg mindig a becsődölt prágai 13
hentesek rukkoltak be), amelyeket dühösen dobáltak a Vltavába.”

A cikkben a hídvámszedők cukkolásának módjaival is találkozunk. A
kétezres bankóval fizetés a visszajáró leszámolása miatt klasszikus hídvám-
szedői orr alá tört borsnak számít, de Kisch elmeséli egy flaszterbetyár remek
tréfáját is, aki tartozásai kifizetésére kétszáz koronát kapott. A pénzt
felváltotta, s minden cimborája egy-egy húszassal fizetve várta sorban
állva az őrbódé előtt a visszajáró 19 korona 98 fillért a hídpénzszedő-
től a Ferenc hídon.

Hašek

A belvárosi közlekedésnek máig fontos hídjá a Ferenc híd, avagy az
I. Ferenc József híd, amely a Nemzeti Színház előtt vivő Nemzeti sug-
árutat (Národní třída) köti össze Újezddel. A kőhidat ma újra Most
Legíj-nek hívják, ugyanazzal a névvel illetik, mint amit a Köztársaság
születése után kapott a hős legionáriusokra utalva. Az előző érában a
Május elseje híd nevet viselte. A hídpénzszedő bódéi itt igazán hang-
súlyosak, a kényelmesen terpeszkedő épületek ma is láthatóak – el-
lentétben például a Kisch által emlegetett Palacký hídéval, amelyen
elbontották. A Légiók hídjának használaton kívüli őrbódéjában itt is
a sétahajókra szóló jegyeket reklámozzák (de zárva van), a másikon
űdítőt árulnak.

A Ferenc József híd az új évszázadot nyitotta meg a maga régimódi
ünnepségével – maga a császár avatta fel 1901 júniusában, az úgynevezett
prágai ünnepségek keretén belül, amelyekre a csehekkel való kiegyezés szol-
gáltatott okot. Erre persze a csehek szerint a még majdnem két évtizedig
fennálló *k. und k.* rezsim idején valójában sosem került sor. A rendszer már
akkor régimódinak számított, miképpen az új híd is, amely a régit, a múlt szá-
zad folyamán itt álló mutató, de a kiszolgált és a teherforgalmat korlátozó
előző lánchidat cserélte le. A párizsi Pont d’Alma által inspirált új hidat régi-
módián tervezték és építették: kőhíd volt, amely, ahogy *A prágai hidak könyve*
megjegyzi: „Ekkoriban a kő még egészen bizonyosan megvédte a saját helyzeti
előnyét, s ezen felül határozottan kiszorította mind a vashíd, mint a korábbi
függőhíd tervét is. Az időben ezt követő két esetben, a Svatopluk Čech, illetve
a Hlávek híd tervezésekor a kő már teljesen átadta helyét a vasnak.” *A prágai*

hidak könyvében található, a hídépítési pályázatra benyújtott hídterv-sémákon végigtekintve látható, hogy mindegyikük józan és mutató volt, s mintha éppen a legjellegtelenebbet választotta volna ki a városvezetés. Annak ellenére is ósdi volt, hogy a híd ívlámpái immár árammal világítottak. Fennmaradt egy fénykép, amelyen az idős császár fehér egyenruhában felhág kísérőivel a frissen felavatott hídra, alatta pedig a következő felirat díszel: *Promenáda po novém pražském mostě. (Séta az új prágai hídon.)*

Annak a képnek, amelyet a k. und k. monarchiáról rajzolt Hašek, egy érdekes részletét kínálja a Ferenc József híd egy említése a *Švejk*ben, amelynek poénja csak a fenti bekezdés tudatában érthető: „Dub hadnagy civilben cseh tanár volt, azonban már a békevilágban is nagy gondot fordított arra, hogy a monarchiával szemben való loyaltását, ahol csak erre mód volt, demonstrálja. Írásbeli dolgozatként tanítványainak mindig a Habsburg-ház történetéből adott feladatokat. [...] Egy hetediket azért zárt ki örök időkre Ausztria–Magyarország minden középiskolájából, mert azt írta egyik dolgozatában, hogy I. Ferenc József császár leghatalmasabb műve a prágai Ferenc József híd megépítése volt” – olvashatjuk a *Budapest* című fejezet elején (ford. Karikás Frigyes). A következő bekezdésben pedig kiderül, hogy Dub tanító úr lelkes kiszolgálója volt a rezsimnek, „nagyon ügyelt arra, hogy tanítványai a császár születése napján, vagy egyéb ünnepélyes alkalmakkor lelkesedéssel bőgjenek a »Gotterhalté-t«”. Feljelentései miatt kollégái közutálatának tárgya volt. Hagyjuk is most inkább Dub hadnagyot a maga helyén a *Švejk* világában. Érdekesebb *A prágai államrendőrség nyomában* című elbeszélés, amelyet így kezd el Hašek: „Akkoriban volt ez, amikor I. Ferenc József császár ismét készült Prágába, hogy egy pirinyó kalapáccsal ráveregessen, már nem tudom, melyik híd alapkövére. A cseh kérdésben ugyanis az öreg monarcha kizárólag a hidakra specializálta magát. Megérkezett, ráveregedett a kőre, és megjegyezte: – Érdekes, hogy ez a híd az egyik oldalról átvisz a másikra. – Aztán hozzátette még: – To mne češí, že jste Těši – és e látogatások után az egész cseh nemzetnek mindig az volt a benyomása, hogy az öregúr paralízisben szenved.” (ford. Hubik István) A szójáték persze lefordíthatatlan. Az ’örülök, hogy csehek vagytok’ mondatban helyet cserél az örül (’tyesi’) és a csehek (’csesi’). Helytelenül a hangzásért: Csehülök, hogy örök vagytok.

Ezen az említésen is túllépve szükséges lehorgonyoznunk Hašek egy következő humoreszkiájánál, amelyben a Ferenc József híd a drámai események színtere lesz, és amelynek főszereplője éppen a hídpenzszedő: Štěpán Brych. Akár Dub hadnagy, illetve tanár úr, Brych is a hivatalát lelkiismeretesen teljesítő egyenruhás hivataloszolga, sőt, ahogy a cím is kiköti, az elbeszélés éppen az ő hivatali buzgalmáról szól: *A prágai hídpénzszedő, Štěpán Brych úr ügybuzgalma (Úřední horlivost pana Štěpána Brycha, výběrčího na pražském mostě).*

Még „a szigorúan hivatali ábrázatú” hídpénzszedők közül is, akiket „nem lehet lekenyerezni holmi női mosollyal” és „akik előtt megérezhetjük a városvezetés iránti szeretetüket, a hivatali kötelességet, a lefizethetlenséget”, kiemelkedett Brych. „Prága városának Brutusa” a legkérlelhetetlenebb hídpénzszedő volt, aki gyakran továbbította a sittre, jó- 15
vagy rossz szándékkal, a trükközöket.

Fentebb említetlenül maradt, hogy a hídvámot csak a civileknek kellett megfizetniük. Az uniformist viselőknak, tehát a katonáknak és a csendőröknek nem. Ez aztán számos trükközésre és félreértésre adott okot. Több ilyen is közöl Egon Erwin Kisch említett *Krajcár a hídon át* című riportjában. Az egyik közölt esetben a szabadságra eltávozott katonát, aki nem visel egyenruhát, csak katonasapkát, nem hajlandó átengedni a hídpénzszedő. A fennakadásban egy tiszt fizeti ki helyette a két krajcárt. Erre a szabadságos katona a túloldalon a megspórolt két krajcáron szivart vesz, s pöfékelve, akár a bevonuló győztes hadvezér, baktat át a hídon.

Brych esetében is az uniformis körül alakul ki a konfliktus. Még a felettesét sem engedi át a hídon, aki Smíchovra sietve otthon hagyta a tárcáját. A kínos tépelődés után végül Brych buzgón elvégezve kötelességét, a rendőrsre kíséri felettesét. Buzgalmáért a városvezetés nem sokkal később még ki is tünteti. Ekkor, egy május másodikai napon találkozott Brych a sorsát megpecsételő járókelővel, aki fizetés nélkül jutott át a Kisoldalra. Brych ennek nyomába ered, s a túlsó oldal minden terén és utcáján át hajkurássza a rendbontót, aki nem tud hová menekülni. Brych végül Podbaba alatt utánaugrik a Vltavába, a hídpénz krajcárját követelve tőle. Három nappal később a folyam alsóbb szakaszán két vízihullát találtak: egyikük markában krajcárt szorongatott. „Štěpán Brych teteme volt az, akinek a halálos kimenetelű dulakodás során sikerült kihúznia a krajcárt az üldözöttje zsebéből. Attól kezdve kísértének a Vltaván a Podbaba és a Podhorí alatt. Éjfélkor hang szokott hallatszani a folyóból: »Adjon egy krajcárt!« Štěpán Brych szelleme kísért a folyómederben.”

(A fordító feltüntetése nélküli idézetek a szerző fordításában szerepelnek.)